

**ДО НАУЧНОТО ЖУРИ НА ПРОЦЕДУРА
ЗА ПРИДОБИВАНЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛНА И НАУЧНА СТЕПЕН
„ДОКТОР ПО ПРАВО“ ПРИ ИНСТИТУТА ЗА ДЪРЖАВАТА И ПРАВОТО
БАН ОТ ПЕТЯ ПЕТКОВА СТОЯНОВА**

Р Е Ц Е Н З И Я

от

проф. д-р ПОЛЯ ГОЛЕВА

Уважаеми членове на Научното жури,

Докторант Петя Петкова Стоянова е представила дисертация на тема „Договор за потребителски кредит“ с оглед присъждането на образователна и научна степен „доктор по право“.

Въз основа на доклад на научния ѝ ръководител от 12.12.2022 г. с мнение да бъде открита процедура за защита на дисертацията ѝ, се проведе на 30.01.2023 г. заседание на секцията по гражданскоправни науки към Института за държавата и правото – БАН и се взе решение Секцията да предложи на Научния съвет откриването на процедура по защита, предложи се научно жури и дата за защита на работата. На заседание на научния съвет на ИДП се взе решение за провеждане на открито заседание за защита на дисертационния труд на Петя Петкова Стоянова, докторант в задочна форма на обучение в секцията по гражданскоправни науки в ИДП на тема „Договорът за потребителски кредит“, утвърди се научно жури и дата на откритата защита.

Със заповед РД-09-20 от 28.02.2023 г. съм утвърдена за вътрешен член на научното жури, а с решение на научното жури от 10.3.2023 г. съм избрана за председател на научното жури и за рецензент.

Г-жа Стоянова е магистър по право след завършване на специалността „право“ в Бургаския свободен университет през 1996 г. Освен юрист г-жа Стоянова е бакалавър по журналистика на Шуменския университет „Епископ Константин Преславски“ и магистър по тюркология от СУ „Кл. Охридски“. Преди това тя е завършила турска филология в ШУ. Работила е като адвокат

във Варна, младши съдия в Бургаския окръжен съд, а в момента заема позицията съдия в Софийски районен съд.

След спечелен конкурс г-жа Стоянова е зачислена със заповед РД-09-66 от 10.07.2015 г. за докторант в задочна форма на обучение по докторска програма Гражданско и семейно право, ш. 3.6. Право, ш. 3. Социални, стопански и правни науки в Института за държавата и правото при БАН, секция по гражданскоправни науки. Със заповед е утвърдена промяна на темата на дисертацията „Договор за потребителски кредит“. Г-жа Стоянова е отчислена с право на защита, считано от 7.12.2020 г.

По време на обучението си в докторантура г-жа Стоянова е посещавала Центъра за обучение – БАН и съгласно протокол с резултатите от теста „Умения за презентирание“ от 3.6.2016 г. същата е получила оценка Отличен 6. Докторантката е взела изискуемите изпити – по чужд език (английски) и по специалността „гражданско и семейно право“ с оценка Отличен 6.

Докторантката има седем отпечатани научни труда в научни издания на ИДП и на ИУ – гр. Варна.

Гореизложеното ми дава основание да приема, че г-жа Петя Стоянова е изпълнила всички законови изисквания за обучение на докторанти, предвидени в Закона за развитие на академичния състав в РБ и правилника за неговото приложение, както и на Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и за заемане на академични длъжности в ИДП при БАН.

ОТНОСНО ДИСЕРТАЦИЯТА „ДОГОВОР ЗА ПОТРЕБИТЕЛСКИ КРЕДИТ“

Най-високата образователна степен – „доктор по право“ се присъжда на кандидат, който е приключил успешно следване на докторантура и е изготвил самостоятелно дисертация. С дисертацията докторантът трябва да докаже, че е в състояние да изготвя самостоятелно научни разработки. Такава е налице, ако дисертацията съдържа нови научни аспекти. Тя трябва да създава знание, да отговори на въпроси, които преди това не са били поставяни или да даде нови отговори на въпроси, които са били поставяни досега. В дисертацията си авторът следва да демонстрира своята способност да прави научни анализи и да предлага нови знания по избраната от него тема.

1.Г-жа Стоянова е избрала дисертабилна тема. Доказателствата за това са следните:

А) Темата е актуална, при това не само у нас, но и в другите страни – във и извън Европейския съюз.

Б) Темата е с особено голямо практическо значение предвид налагащата се в света тенденция за създаване на правна защита на потребителите – физически лица, които купуват стоки и ползват услуги за задоволяване на своите лични потребности. Държавите се насочват към правна регламентация на защитата на потребителя като по-слаба страна в договорното отношение – страна, която е икономически по-слаба от търговеца и не разполага с професионални знания в посочената област. Защитата на потребителя е особено силно изразена именно при договора за потребителски кредит, към който, какво се посочва в увода на труда, прибягват по-бедните слоеве от населението за задоволяване на своите най-належащи нужди.

В) Съчиненията по потребителско право не отсъстват от нашата правна действителност. Досега вниманието на видните юристи – академик Ч. Големинов, проф. Златка Сукарева, доц. Ангел Шопов и др. са посветени на общотеоретични проблеми на правото на потребителя, а не на самостоятелния договор за потребителски кредит. Има, разбира се, отделни статии, посветени на въпроси от тази тематика, но все още у нас никой не се е осмиллил да обобщи цялостно договора и в едно съчинение да събере всички негови правни проблеми, които възникват в договорната и съдебната практика.

Изложеното ми дава основание да приема, че принос в правната теория е именно удачният избор на дисертабилна тема – тема, която за първи път е обект на монографично научно изследване.

2. Трудът е представен във вид и обем, съответстващи на специфичните изисквания на правните съчинения. Така, както изисква Правилникът за прилагане на Закона за развитие на академичния състав, той е в обем на 288 страници, разпределени в заглавна страница, списък на съкращенията, увод, изложение съсредоточено в шест глави, заключение и библиография. Дисертацията е подредена в увод, главна част с резултати, библиография, изявление, че трудът е написан самостоятелно и не е плагиатствано.

Представен е и автореферат, който отговаря на минимално задължителните 6 въпроса:

- Каква е причината да се напише тази работа;
- Кои са най-актуалните постановки и пропуски в досегашното разглеждане на темата
- Кои са въпросите и целите
- Прилаганите методи
- Най-важните очаквани резултати
- Какво влияние ще има работата в практиката и теорията.

3. Другите научни характеристики на представената дисертация са:

коректно цитиране – правилно и изчерпателно

пълно библиографско описание

самостоятелност на работата

поставяне на обсъждане на една или повече тези

научна проверка на тезите чрез използваните в дисертацията признати методи и теории

3. Относно научните приноси в дисертацията бих искала да се спра на следните моменти:

А) За първи път се изяснява понятието за форма на договора за потребителски кредит. Става дума за едно специфично и неизвестно на други видове договори понятие. Това е договор за потребителски кредит, представен под формата на заем и отличаващ се от другите видове форми – договор за стоков кредит, договор за разсрочено плащане, като се изтъква различието между тях. Докторантката разглежда видовете договори – свързани договори и участие на трети лица, прави преглед на историческото и сравнителноправно развитие на договора за потребителски кредит. Така още в началото на дисертацията се изяснява обектът на научното изследване. Друго научно достойнство на труда е посочване още в увода на задачите на научното изследване и неговите цели – разкриване на характерните черти на разглеждания вид договор и неговата специфика спрямо останалите сходни договори с кредитен елемент – така наречената *diferentia specifika*.

Б) Обектът на изследването се характеризира с особено тясната си връзка с директиви на Европейския парламент и на Съвета. Без тях националната ни правна уредба е невъзможна. Затова едно от научните

достойнства на работата е представянето на всички директиви, отнасящи се до договора за потребителски кредит в техните подробности и проследяването на тяхното влияние върху българското национално законодателство. През последното десетилетие огромна част от дисертациите в областта на частното право са невъзможни без задълбочен анализ на правото на ЕС. Бихме могли дори да говорим за самостоятелен метод на правно изследване, специфичен за правните разработки – изследване на директиви и регламенти на Европейския парламент и на Съвета, както и на съдебната практика на Съда на ЕС, които толкова много са преплетени, че образуват едно цяло и пораждат нещо ново, което до 2007 г. не беше характерно за българската правна наука. В това отношение дисертацията на г-жа Стоянова представлява едно много умело съчетаване на европейските с българските национални норми. Това е подходящ метод, с който един съдия много умело работи и съдейства за развитието на правната наука на плоскостта на разглеждания проблем.

Използването на историкоправния и сравнителноправния метод по начало е добър и успешен подход в правнонаучните изследвания. В дисертацията на г-жа Стоянова обаче не са използвани напълно неговите предимства. Наведени са важни исторически факти, както и информация за историята на неговото развитие в други държави като САЩ, Великобритания, Турция и Русия, но не ми стана много ясно, защо е избрана тази извадка от държави. Дали това е репрезентативна извадка или случайно са избрани посочените държави. Освен това не са извлечени ценни изводи от сравнението на българското законодателство с това на други държави. Мисля, че работата по глава първа би следвало да продължи. Важно е да се сравнят различни законови подходи в регламентацията на договора за потребителски кредит и да се извлекат най-добрите постижения в други държави, необходими за усъвършенстване на нашето законодателство.

В) Един от основните стълбове, върху които се гради научното изследване е създаване на дефиниция на договора за потребителски кредит, определяне на неговата правна характеристика и правна същност. От изложението разбираме, че термините, използвани в директивите на ЕС и след това възприети в Закона за потребителския кредит, не са достатъчно точни, за да покрият търсените резултати. Поради това авторката диференцира вложеното съдържание в термина форма на кредита и нейният научен принос се изразява в констатацията, че по своята правна същност договорът за потребителски кредит е вид договор за кредит и самостоятелен потребителски договор и на тази база е определила неговите правни белези – наименован, двустранен, възмезден, комутативен, консенсуален или реален,

формален. По отношение на формата на договора авторката открива три значения на термина „форма“ – първо, бланка, формуляр, второ, форма на кредита и трето, форма за действителност. Особено място в договора заема лихвеният процент. Той се определя като задължителен елемент от съдържанието му, което я води до извода, че договорът може да бъде само възмезден, но не и безвъзмезден. След като продължава с характеризирането на договора като главен и каузален, г-жа Стоянова задълбочава своето изследване в същността му на договор с продължително и с периодично изпълнение. Тя не избягва и спорния въпрос дали договорът е търговски, договор на гражданското право или потребителски и след анализ на характеристиките на договора стига до извода, че е потребителски и самостоятелен договор, уреден в специален закон, със специфично наименование на страните по него и специфично съдържание.

Г) Принос към разкриване на белезите на разглеждания договор има и параграфът, посветен на отграничението на договора за потребителски договор от други сродни договори – заем за потребление, заем за послужване, банков кредит, договор за потребителски кредит за недвижим имот, договор за предоставяне на кредит на студенти и докторанти, овърдрафт, договор за предоставяне на финансови услуги от разстояние, договор за паричен заем от инвестиционен посредник (маржин заем). Чрез тази необходима съпоставка на разглеждания договор с други сходни договори авторката не само допринася за изясняване на спецификата и същността на договора за потребителски кредит като самостоятелен договор, но и предоставя ценна информация и анализ на договори, които не са били обект на други научни изследвания.

Ж) За първи път се прави деление на видовете на договора за потребителски кредит под формата на заем. Докторантката обособява няколко класификационни групи въз основа на различни критерии, като същевременно дава информация за съдържанието на отделните видове – като овърдрафт, кредитен посредник и други. Смятам, че някои класификационни групи са спорни с оглед критерия, въз основа на който се обособяват. Например, срочни или с неопределен срок. Срокът е възможен елемент от фактическия състав на договора, който е относим към финала на договора, а не е негова видова отлика. Същото важи и за договори, сключени присъствено или от разстояние, защото способът за сключване на договора не е специфичен само за договорите за потребителски кредит, но и за всички съвременни договори. Подобни съображения могат да бъдат наведени и за сключване на договор с кредитен или без кредитен посредник, както и за

обезпечени или необезпечени кредити. Що се отнася до делението им в зависимост от вида на възнаградителната лихва, струва ми се, че тази част от изложението има своето място в съдържанието на договора или в частта, посветена на възнаградителната лихва – централния елемент на договора. Затова смятам, че изложението, представящо видовете договори за потребителски кредит, е излишно, а въпросите, които само са загатнати в него, могат да намерят своето място като главни въпроси в други части от изложението на труда.

Е) В тази връзка бих предложила в глава трета, посветена на сключването, изменението и прекратяването на договора да се обособи самостоятелен параграф, посветен на сключването на договора чрез кредитен посредник, на неговата правна същност, на характера на отношенията между него и страните по договора за потребителски кредит, както и на въпроса за неговата имуществена отговорност спрямо потребителя. Изследването на темата щеше да се обогати от анализа и изводите, които авторката можеше да направи при едно самостоятелно и задълбочено разглеждане на ролята на посредника, но не в контекста на видовете договори, а в контекста на сключването им.

Ж) Макар докторантката да не го е посочила изрично в списъка на научните приноси, смятам, че обсъждането на правната уредба на преддоговорните отношения и на преддоговорната информация като задължителен етап, през който преминава сключването на договора, съставлява важен момент в дисертацията. Описанието на българската правна уредба, умело съчетано с предложенията на директивите в областта на потребителското право и практиката на Съда на ЕС по подробни детайлизирани страни на преддоговорната информация, придава една цялостна картина на специфичния елемент от фактическия състав на разглеждания договор. Не са пропуснати нито един от проблемите, които на практика могат да възникнат в процеса на сключване на договора и в процеса, предхождащ този момент – вида и размера на шрифта, езикът, въпросите на превода, времетраенето на информативния процес и др. Изводите и препоръките могат да имат съществено значение за обогатяването на облигационното ни право в частта, отнасяща се до преддоговорните отношения.

З) От значение за задълбоченото разглеждане на процесния договор са изследването на страните по договорното отношение и отговорите на

въпросите – кой може да бъде кредитор и кой – потребител. Отново се наблюдава умело съчетаване на нормативна уредба, препоръки на директивата, практика на СЕС и на националните ни съдилища. Отговорите и обобщенията, които прави авторката, имат не само теоретично, но и важно практическо значение – напр. може ли едноличен търговец да бъде кредитор, притежава ли поръчител по договора за потребителски кредит качеството на потребител – с. 133. Приносен момент е изводът на докторантката, че понятието „потребител“ по Закона за потребителския кредит има по-тясно съдържание от едноименното понятие според Закона за защита на потребителите – с. 135.

И) Важни приносни моменти могат да се открият в анализа на лихвата, разноските по кредита, изменението на договора, особено на плоскостта на едностранното изменение от страна на кредитора, възможността за прекратяване на договора като договор *intuitu personae*, макар че по принцип той не е такъв договор – с. 163, посочване на специалните основания за прекратяване на договора, които за пореден път доказват неговата същност на самостоятелен договор.

Й) Една от най-важните части на всеки труд, който се занимава със специфичните черти на определен вид договор е частта, посветена на правата и задълженията на страните по договора и последиците от неизпълнение на задълженията.

Докторантката е отделила почти половината от труда си на тази материя. В пълнота са разгледани правата и задълженията на кредитора и потребителя, като авторката ги е разделила в два отделни стадия – преди и след сключване на договора. Малко са договорите, за които са характерни преддоговорни права и задължения, обособени като неразделна част от договорното съдържание. И договорът за потребителски кредит е един от тях. Центърът на изследването пада върху тези права, които не се срещат при другите видове договори. Такова е правото на информация, получена от кредитора преди и по време на действие на договора. С риск да повтори някои от предходните изложения – напр. за вида на представяне на информацията, докторантката посочва задължителните изисквания към информацията. Това право е особено интересно по време на действие на договора, защото то възниква само във връзка с едностранно изменение на лихвения процент, разноските по кредита, прехвърлянето на вземането на друг кредитор. По отношение на последното има един тънък момент в правната уредба. По начало всяка цесия трябва да бъде съобщена на

длъжника и затова правото на информация за прехвърлянето на вземането не е специфично за договора за потребителски кредит право. То не съставлява някаква защитна норма на длъжника – потребител, защото информирането на длъжника за цесията е условие за нейното действие спрямо него.

Спецификата според мен на правото на информация се изразява в друго – в предварителното му информиране за прехвърлянето още преди сключването на договора или в даване на съгласие от страна на потребителя преди сключването на договора, както авторката посочва в пример от решение на Съда на ЕС – с. 177.

Разгледани са още специфични права на потребителя – правото на разяснения, правото на отказ от договора, правото на предсрочно погасяване на кредита, които са предмет на специална уредба в Закона за потребителския кредит, различна от правната уредба на аналогичното общо право в Закона за защита на потребителя. Спорно е включването в съдържанието на материалното договорно правоотношение на правото на защита, което обхваща начина на разрешаване на правни спорове, възникнали от договора.

На правата на потребителя съответстват задълженията на кредитора – да предостави информация, да направи подходящи разяснения, да извърши оценка на кредитоспособността на потребителя, да приеме предсрочно и частично плащане. Повечето задължения на кредитора са класически и корелират на насрещните права на потребителя. В тази насока интересна е интерпретацията на докторантката на задължението на кредитора да приеме предсрочно и частично плащане, на което съответства правото на потребителя на изпълни предсрочно или частично своето задължение. Подобяваща оценка заслужават и бележките и предложенията за усъвършенстване на правната уредба на задълженията на страните. За съжаление авторката не се е задълбочила в анализа на правната същност на определеното от нея на база на предложенията на органите на ЕС тълкувания задължение кредиторът да извърши оценка на кредитоспособността на потребителя. Струва ми се, че целта на това задължение не е да се предпазят потребителите от свръхзадълженост и неплатежоспособност. Това е косвен ефект от направената оценка. Но непосредствената ѝ цел е да се защитят финансовите средства на кредитора и той да се предпази да предостави кредит на лица с ниска оценка на своята кредитоспособност. Това задължение няма притезателен характер. На него не отговаря насрещно право на потребителя да иска кредиторът да не му отпуска кредит при заплашваща го неплатежоспособност. Освен това не е уместно да се използва изразът „свръхзадълженост“, защото такава има само при капиталовите дружества, а потребителите не само не са дружества, но не са и еднолични търговци. Задължението на кредитора да извърши оценка е от категорията на така

наречените несъщински задължения или известни още под термина *Obliegenheiten* – задължения, лишени от принудителна сила, установени в интерес на самото задължено лице, подобно на задължението на застрахователя да направи преди сключване на застрахователния договор оценка на риска, който той сам преценява дали да приеме за покритие или не.

В тази връзка не става ясно предложението на с. 230 да се въведат санкции за кредиторите, които безотговорно кредитират потребители и които според следващото изречение се изразяват в по-висок размер на договорното възнаграждение и засягат потребителя. Глава пета не обяснява правната същност на специфичните последици от неизпълнение на задълженията на страните по договора и каква е тяхната принудителна сила. Смятам, че тази глава не е достатъчно задълбочено разработена и не разкрива една цялостна картина на спецификата на последиците от неизпълнението на задълженията както на кредитора, така и на потребителя. Може би, ако докторантката беше използвала друг подход, а именно на разгледа само задълженията и тяхното неизпълнение, щеше да предотврати опасността от повторения в работата и щяха по-ясно да изкристализират правните последици при различните форми на неизпълнение.

5. Накрая бих искала да подчертая, че резултатите от дисертационния труд са намерили израз в 7 публикации. Последните са относими към представения труд и доказват, че докторантката е изпълнила законовото изискване за публикуване на труда си в научни сборници.

6. Горезложеното ми дава основание да дам положителна оценка на дисертационния труд на г-жа Петя Стоянова и да предложа на научното жури да вземе решение за предоставяне на докторантката на научната степен „доктор по право“ в научна област „Социални, стопански и правни науки“. Професионално направление „Право. Научна специалност “Гражданско и семейно право“. Шифър 05.05.08.

10.04.2023 г.

Рецензент:

Проф. д-р Поля Голева